

Harmincas honvédek a hadifelmérésnél

Írta: Potyondi LENDVAY KÁROLY ezredes

Akinek a háború alatt térkép alapján kellett működnie, azt tapasztalta, hogy különösen a *Balkán-ról* készült térképek, megbízhatatlanok. A térképekből nemcsak a síkrajzhoz tartozó adatok, mint pl. utak, vasutak, vizek, erdők és egyéb részletek, de még települések, sőt egész helységek is hiányoztak, vagy nem a valóságos helyükön voltak. Ugyanilyen hibái voltak a domborzatnak is. Hegyek, völgyek sem voltak sokszor ábrázolva; vagy pedig ezek iránya tért el ama világtájaktól, melyekben a valóságban elhelyezkedtek.

Képzeltető, hogy a térkép hiányossága milyen sok ember- és véráldozatot követelt a háború alatt.

A hadifelmérés fontosságát és szükségességét sajnos csak két háborús év elmúltja után ismerték fel és a hadifelmérés, mint harc eszköze csak a világháború alatt született meg. A hadszínterek és harchelyzetek más és más követelményeket támasztottak a hadifelméréssel szemben. Míg pl. Szerbiában teljesen új felmérést kellett végezni, mert az ottani térképek alapján is hibásak voltak, addig az orosz területeken sokkal gyorsabban lehetett az ottani térképek elavult adatait térképhelyesbítés útján újakkal pótolni, mivel helyes alapló kiindulva voltak szerkesztve.

1917. szeptemberében, a hadsereg főparancsnokság távirati parancsára lettem beosztva a haditerpfelméréshez. És kértem, hogy osztagom legénységét a saját 30. honvédegyalozredből magam választhatasaim ki és hogy részére a teljes felszerelés biztosítását is a m. kir. honvédelmi minisztérium vállalja. Fontosnak tartottam u. i., hogy a cs. és kir. hadifelmérésnek legalább egy olyan osztaga legyen, melynek minden tagja feltétlenül megbízható magyar ember. Célomat szerencsésen sikerült elérnem. Csak az okozott némi nehézséget, midőn tekintetbe kellett vennem azt, hogy legénységem között ne csupán magyarul beszélők, de olyanok is legyenek, akik németül és szerbül is tudnak.

Osztagom rajtam kívül 15 fő legénységből, 1 hátsó-, 2 hámos- és 2 málháslóból állt. Felszerelésünk mennyisége többszörösen felülmúlta egyéb harctéri alakulásokét. Erre azért volt szükség, mert *teljesen önállóan*, minden felvételező állomástól és parancsnokságtól távol kellett működnünk. Gondoskodni kellett tehát, hogy úgy téli, mint nyári, valamint különleges tartalékanyagunk is legyen.

Szerbiában, a Morava völgyében, *Palanka* vasúti állomáson rakodtunk ki, amely általában a 30-asok történetében már oly nagy szerepet

játszott, *Valfevo-Kolubara-Arangjelovac* vonaltól keletre esik. Első munkaállomáshelyem *Stari-Adzbeovac* helységen kívül, egy magányosan álló tanyaszerű épületcsoportban volt, – a *Kragujevac-ra* vezető műút mentén. Ezt a különálló épületcsoportot azért választottam, mert biztonsági és egészségi okokból mindig kerültem a zárt községben való elhelyezkedést.

A hadifelmérési munkát 1:50.000-hez méretarányban kezdtem meg. A munkát mindig fegyveres fődőzettel kellett végezni. A hadifelmérési ügyek parancsnoksága (Kommando des Kriegsvermessungswesen) útján közvetlenül a hadseregparancsnokságnak (Armeeeoberkommando) voltunk alárendelve.

A komitácsikkal szemben, akik leginkább kettesével, vagy bandákba verődve bukkantak fel a községek predsednyikjei (bírái) sokszor tehetetlenek voltak. Vagy féltek e mindenre elszánt népség bosszújától és velük szemben fellépni nem mertek, rejtkehelyüket bementeni tartózkodtak, vagy pedig maguk is megbízhatatlanok voltak és cinkostársaivá váltak a katonasággal nyílt harcban nem bocsátkozó ellenségnek.

A terepfelmérést úgy kellett végezni, hogy a felmérési anyag és maga a munka menete is mindig biztosítva legyen. A meglepő rajtaütéseket sokszor nem kerülhettük el, mert a komitácsiknak számos olyan rejtkehelyük volt, ahonnan észrevétlenül tüzelhettek reánk. Először és többször ismétlődően a *Morava* völgyében kerültünk harcban a komitácsikkal. Minthogy lesállásból lőttek reánk, némelykor csak a fejünk, fülünk mellett elsüvítő lövedékek becsapódásából lehetett a lövések irányát megállapítani. Ez után rendszerint 1-1 embert hagytam vissza műszereimnél, a többi legénységgel pedig rohamot vezettem a közben felfedezett ellenségre. Az is megtörtént, hogy egyszerre 3 irányba kellett vezetnem tűzharcot. Némelykor a lövéseinktől összeroskadókat is láttuk, de mire rejtkehelyükre értünk, már csak a vér- és lábnyomokat, valamint kilőtt töltény hüvelyeket találtuk, – mert sebesültjeiket, vagy halottaikat magukkal hurcolták.

Ezek ellen az alattomban támadók ellen szervezték meg a portyázó hadteste! (*Streifkorps*), melynek alakulatait némelykor még a saját fegyveres fődőzet megerősítésére is igénybe kellett venni. Némely vidéken megtörtént, hogy sokszoros túlerővel, több száz főnyi komitácsi bandával is fel kellett venni a harcot. Az egyenlőtlen harcban természetesen számosan estek el, vagy jutottak fogságba. A felszerelést pedig részben elpusztították, részben elrabolták a támadók.

Élelmzésünkről természetesen magunknak kellett gondoskodnunk. A beszerzés igen sok utánjárást, küzdelmet okozott, mert a lakosság még feleslegét is eldugta előlünk és amit lehetett, csak a legdrágább pénzért kaptunk.

Megsebesült, vagy megbetegedett legénységemet, – addig is, míg orvosi segítség esetleg csak napok múltával érkezhett, nekem kellett kötnöm, gyógykezelnem. A megbetegedések különösen a csikorgó Jndeg téiben, egyéb bajok pedig a nyári nagy hőség miatt voltak gyakoriak. Lovaim gyógykezelése is reám hárult.

A felmérési munka természete gyakori szállásváltoztatással járt. A kiutalt munkaterületen a szerb pópák által elhagyott kalugyer kolostorok igen alkalmasnak ígérkeztek az elszállásolásra. Ezeket a megszállás alatt: – a hozzájuk tartozó földbirtokkal együtt – kincstári

kezelésbe vették. Ezek a községektől távolabb eső épületek rendszerint lakatlanok voltak, földjeik pedig munkaerő hiánya miatt parlagon maradtak.

Új elhelyezésünk gyanánt a *Monastir Grenarica-nak* nevezett tágas, száraz, kb. 10 üres helyiségből álló kolostorépületet választottam.

Honvédeim mindenkor a legfegyvelmezettebb magatartást tanúsították. Lelkiismeretes munkát végeztek, akár hóban, fagyban kellett dolgozniuk, tapadós, vagy egészen folyékonyá vált sárban gázolniuk,

vagy nagy szélviharban 15-20 méter magas fákra mérőjeleket elhelyezniök, – nyáron pedig pirkadástól késő estig perzselő hőségben munkálkodniuk. És mindezekon kívül éjszakánként még az őrszolgálatot is teljesítették. Őrség nélkül egy pillanatig sem lettünk volna biztonságban, hiszen a mindenre elszánt komitácsik, vagy ellenséges érzelmű lakosság részéről ismételt éjjeli támadásokban volt részünk.

A vidék jellege ezer és ezer alkalmat nyújtott a földött előnyomulásra, meglepetésekre. Kisebb-nagyobb erdőparcellák, facsoportok, sűrű fasorok sokszor teljesen áttekinthetetlené teszik a terepet. A sűrű fafedezet sokszor még az épületeket is annyira elrejtí, hogy azok csak a legközelebbi távolságról válnak láthatóvá. Ilyen földött terepen aztán érhető, hogy minden biztosításunk ellenére, amikor pl. egy kis erdőszélen folyt a felmérés, valóságos bombazáporba jutottunk. A biztos pusztulástól csak azért menekültünk meg, mert a kragujevaci löszergyárból származó bombák nem robbantak.

Közvetlen előjárómmal, egy nálamnál idősebb cseh századossal, küldöncöm útján tartottam állandó összeköttetést. Néha személyesen is jelentkeztem, amely alkalmakkor az ottani körletélelmezési raktárból szükségleteink utánpótlásáról is gondoskodtam. Egy ízben szemtanúja voltam annak a kivégzésnek, midőn a trencsényi 71. gyalogezred pótzászlóaljának legénységéből 42 embert lázadás miatt, megtizedelés alapján agyonlőttek. A halálraítéltek a fogházból az ítéletet végrehajtó bosnyák gyalogezredbeli szakasz által alkotott négyszögbe léptek és lassú menetben kísértettek a vesztőhelyre. Az elítélteket a kragujevaci elemi lőtér nagy golyófogó töltésének kétoldalán 21-esével állították fel, aztán szemüket sötétké kendővel kötötték be. A bosnyák szakasz aztán már előre megtöltött puskával, vezényszó nélkül, csupán karintésre annyira megközelítette az elítélteket hogy 2-2 puskacső majdnem érintette azok fejét, valamint mellüknek szívfeletti részét. Ekkor dördültek el a lövések. Voltak olyanok, akiből szinte szemlátomást szállt el az élet. De volt közöttük egy őrmester, a főfelbújtó, aki az utolsó pillanatban szeméről a kendőt lerántotta és szembenézett a puskacsővel. Ennél csak a 7-ik kegyelemlövés után jelentette az érverését vizsgáló orvos, hogy most már benne sincs élet. A kivégzettekéről az egyenruhát, bakancsot azonnal levetették, aztán a hullákat csupán alsóruhában, egyiket a másik mellé és fölé elhelyezve, az ott készenlétben levő saroglyás szekérre rakták, a lőtér szélére szállították, ahol nyomban a már előre megásott tömegsírban mésszel leöntötték és elföldelték. Mindez a szerb lakosság igen nagy tömege jelenlétében történt – elretentő példájául annak, hogy ez a sors vár a lázadókra. Ez 1918. év késői tavaszának volt egyik szomorú eseménye, amikor az arcvonal mögötti romboló aknamunka már megindult.

1918. július 17-én reggel 7 órakor munkahelyem közelében 3 gyanúsán viselkedő egyenruhás alakot pillantottam meg. Már-már azt hittem, hogy komitácikat sikerül ártalmatlanná tennem. Feléjük közeledve azonban, nagy meglepetésemre fehér kendőt lengettek megadásuk jeléül. Belgrádból megszökött olasz hadifoglyok voltak, akiknek a sok nélkülözéstől már alig volt jártányi erejük. Eleségünket megosztottuk velük, aztán az előírásoknak megfelelően *Kragujevac-ra* kísértettem őket.

A *Lapovo-Kragujevac* vasúti vonal és a *Morava* közé eső területen meg 1918. évben is sok helyszíni emléket találtam az 1915. Év

késő őszén itt dúló véres harcoknak. Ezeket akkor a német csapatok vívták a szerbekkel. *Kragujevactól* 10 km-re keletre és a *Komarice-től* 2 km-re délre eső *Drentik* nevű lapos hegytetőn volt a szerbek egyik főállása. A fődözekek még az addig elmúlt 3 év eltelte után is a legpontosabban voltak megállapíthatók. Körülöttük a gránátölcserék tömkelege igazolta az egykori rettenetes tüzérségi tűz hatását. Azt pedig, hogy ez milyen borzalmas pusztítást okozott a szerbek soraiban, bizonyította az a rengeteg, több kocsirakományt is kitevő csontmaradvány, amely nagy területen a föld felszínén úgy volt széjjelszóródva, mint ahogyan pl. köves talajon a különböző nagyságú kő és szikladarabok össze-visszaságban hevernek. Az emberi csontokat a hó, fagy, eső, szél és nap már egészen megfehérítette. A borzalmas pusztulás, a kegyetlenül arató halál képét nyújtotta ez a fás legelőnek látszó terület. A kiszáradt koponyák maradványain jó lehetett látni a gránát-repezsdarabok által vágott súlyos koponyasérüléseket és az erős ütődés következtében megrepedt homlokcsontokat. Csigák, gyíkok, pókok és egyéb rovarok mászkáltak a csontokon. De ez megközelítőleg sem váltotta ki belőlem azt a hatást, mint amilyen undort keltett az, midőn a harcmezőn legelésző sertések szájában 1-1 kar- vagy lábszárcsontot láttam és hallottam, hogy miképpen rágják, ropogatják az elesett szerb hős katonák földi maradványait! Ezt pedig közömbösen hallgatta és nézte a disznók őrzője és nem gondolt arra a közeli község lakossága sem, hogy elesett hőseik csontjait összeszedjék és közös sírba tegyék.

Mennyire más hatást váltott ki belőlem, midőn az itt elesett német katonák szépen körülkerített és gondozott tömegsírjait láthatam!

Itt említeni meg, hogy igen szépen volt ebben az időben gondozva a kragujevaci hősök temetője is, melyben sok száz magyar hősünk alussza örök álmát.

A nében azonban még ebben az időben is élt a vad elszántság a »svábák« ellen, amint németet, osztrákot, magyart egyformán neveztek.

Volt alkalmam harcolni olyan komitácikkal is, akik a mi csukaszürke egyenruhánk darabjait viselték és azt a látszatot keltették, mintha saját katonáink közelednének felénk, majd alattomban támadtak reánk. Több orvtámadást akadályozott meg Budapestről magammal hozott vizslakutyám ébersége. A nekem szánt lövés egy alkalommal ezt a mellettem figyelő hűséges állatot érte. Torkát, fülét fúrta át a lövedék és csak hosszas gondos kezeléssel tudtam megmenteni életét.

Az eredetileg velem útbaindult legénység közül egy honvéd április 8.-án, *Buzi József* minden tekintetben kiváló szakaszvezetőin pedig július 12.-én jutott fogyatékbá. Pótlásukra a 31. táb. tüzérezredtői és a 20. honvéd pótzászlóaljtól somogyi és zalai legénységet kaptam. Ezek is példásan megálltak helyüket.

A felmérési munkát időközönként a hadifelmérés, vezérkari főnöke, *Kleinmüller Ignác* vezérkari őrnagy, egy alkalommal pedig a bécsi volt cs. és kir. katonai földrajzi intézet akkori parancsnoka, *Kaiser Gyula* gyalogsági tábornok a helyszínen ellenőrizte. Harcterületeinket bejárták és harcviszonyainkról részben a legénység adatai alapján is meggyőződtek. Kolostor-bei, (szállásunkat is megtekintették, sőt 1918. Aug. 17.-én *Károly király* születésnapját itt ünnepeltük meg.

1918. szeptember hó utolsó harmadáig már két kiutalt munkaterületen kb. 250 négyzetkilométer kiterjedésben fejeztem be a fel-

mérést. Nagyjában olyan jellegű vidéken dolgoztam, mint amilyen Esztergom vármegyének a Dunától délre eső része, – amelyen még a Dobogókő 700 méteres általános magasságát is túlhaladó tengerszint feletti magasságok voltak. A téli hónapok dermesztő hidegben, a magas, sokszor térden felül érő hóban, bundás bekecsben és háromszoros talpú halmacsizmában végrehajtott napi munkateljesítmény csak 1/2 km² körül mozgott. Ennél kedvezőbb eredményt a folytonos elleneséges behatáson kívül az időjárás miatt sem lehetett elérni. Télen a szabatoságot kívánó munkát keztyűben csak úgy végezhettem, hogy keztyűim hüvelyk-, mutató- és középső ujjainak hegyét levágtam. Így ujjaim első ízülete szabadon volt, hogy a műszerek paránycsavarainak mozgását jobban érezhessem. Hátránya volt azonban ennek az, hogy erős fagynál pillanatok alatt a műszerek fémrészeihez fagytak ujjaim. Lépten-nyomon hol egyik, hol másik kezemet kellett nadrágzsebembe dugnom, hogy ujjaim dermedtségét megszüntessem. Ott, ahol rövid ebédpihenőinket tartottuk, a magunkkal hordott rajkályhánkon melegítettünk 1-1 pohár, vagy kulacs teát. Későn világosodott, korán sötétedett. A nappalok rövidek voltak. Gyakori köd és orkánszerű szélviharok némelykor annyira zavarták a munkát, hogy néha csak 2-3 órán át, átlagban pedig 5-6 órán át végezhettem a felmérést. Hóolvadás és a tavaszi esőzések után a tapadó ragadó sár késleltette nagyon a járást.

A nyári hónapokban az átlagos napi munkateljesítmény a télnek háromszorosát is felülmúlta. Sokszor 16-18 órát is dolgoztunk egyfolytában. Hajnali szürkületkor kezdtük és alkonyat után fejeztük be a munkát. Igyekeztem kihasználni a hajnali órák hűvösét, mert a déli és kora-délutáni órákban a 40°-ot is elérő perzselő, tikkasztó hőségben lassabban haladt már a munka. A hőség sok kígyót csalt elő és tömegesen jelentkeztek a teknősbékák is. Utóbbiakból szállásunk udvarán egész teknősbékatelepet létesítettünk. A teknősbéka húsából levest is főztünk, melynek íze a gyengébb marhahúsleveséhez volt hasonló. Nyáron sok gondot okozott az ivóvízzel való ellátás. Ahol forrást nem találtunk, a kutak gyanús vizét forralás után lehűtve, kevés citromsavval ittuk.

1918. szept. utolsó napjaiban teljes létszámmal és felszereléssel a harmadik felmérési lap területére, *Kragujevac-tól* DDK-i irányba, Jagodina környékére költözök. Itt is egy elhagyott kalugyer kolostort, a *Monastir Josanica-t* választottam szállásul. A környező terep jellege hasonló volt ahhoz a Háború elejéről ismert terepéhez, amely *Loznica-tól* délre terült el és a *Kuliste-t* is magába foglaló *Gucevo* hegyvidékhez tartozott, ahol a 30-asok 1914. évi késő őszen oly sok hősi halott és véráldozat árán aratták dicső győzelmeiket. A meredek hegyoldalakat és hegytetőket itt is kiterjedt, sűrű, gondozatlan erdőség borította. Ezekben valóságos paradicsomokat lelték a komitácik. Nem is múlt el egyetlen éjszaka sem, hogy a csendet a folytonos puskalövések ne zavarták volna. Az volt a látszat, mintha a komitácik folytonos fegyverropogással tartottak volna egymással ösztököttestét. Ezen a vad vidéken fokozott éberségre volt szükségünk a meglepetések elkerülésére.

A felméréshez szükséges alappontokra épített 3 lábú, 6-8 méteres magas fa-gúlákat nap-nap után elpusztítva találtuk. Anyagukat szél-jelhordták. A háromszögelési köveket helyükről kiemelték. Egyet a

hegytetőről a hegyoldalba legurítva találtunk meg. Bár letöredezett állapotban, de ismét a helyére vittük. Minthogy a kövek helye a föld alatt is jelölve volt, – amiről a komitácsiknak nem volt tudomásuk, – a követ és föléje a gúlát is pontosan helyére tehetjük. Ezzel elkerültük azt a hosszadalmas, időtrabló munkát, ami különben az alappont újabb szabatos helymeghatározásával járt volna.

1918. október 2.-án *Mhevic* helységtől délre, sűrű, őserdőszerű rengetegben, a *Gola Guka* nevű hegyre kapaszkodtunk felfelé. Egy kissé ritkásabb helyen, a hatalmas fák tövében, szabályos négyzet alakú, friss szalmából összehordott komitácsifészekre bukkantunk. A szalmarakáson látható volt a röviddel azelőtt még ott fekvő emberek testének nyoma. Alig, hogy megállapítottuk, hogy a szalmarakás fölött sátor is lehetett, mert még a hirtelen kirángatott satorcövekekkel felszakított föld is egészen nedves volt, közelünkben gyanús ágropogást és törtető lépések zaját hallottuk. Feltűzött szuronyal, lövésre kész puskával és pisztollyal folytattuk utunkat a zaj irányában, amely egyébként összeesett azzal, ahova mi is tartottunk. Alig néhány perc múlva egy kis erdőtisztáshoz érkeztünk, melynek túlsó széléről, tőlünk kb. 30 lépés távolságra puskatűzet kaptunk. Minthogy rajvonalszerűen voltunk elhelyezve és mert részben a vastag, sűrű fatörzsek földözést nyújtottak, sebesülés nélkül sikerült megszállni a kis tisztás szélét, ahonnan az akkor még ismeretlen erejű ellenséggel felvettük a harcot. Csakhamar hangos káromkodás közben 2 komitácsis sántító, támoalgó menekülését láttuk. Negyedórai tüzelés után visszavertük a 12 főből álló banda támadását. A komitácsik feltűzött szuronyú orosz puskákkal voltak felszerelve. Tölténnyel telt hevedereiket nem az övükön, hanem a vállon és mellen átvetve hordták, hátizsákot, polgári ruhát és szerb katonasapkát viseltek. Mi csak heten voltunk és csak a szerencsének köszönhetően, hogy sikerrel harcolhattunk a túlerővel szemben.

Portyázó hadtestünk alakulatai ebben az időben már nem tudtak megfelelni eredményt elérni a közbiztonságot mindinkább veszélyeztető komitácsibandák ellen. A szalonoki-i események, a bolgár arcvonalnak a franciák és szerbek által történt áttörése miatt rohamosan hátrányunkra változtak a viszonyok. Eshetőségekre számítva október első napjaiban már a hadifelmérés parancsnoksága is intézkedett, hogy a felmérési anyag bizonyos részét idejében és miképpen helyezzük biztonságba. *Délalbánia*. ekkor már az ellenséghez csatlakozott. *Délszerbiában Uszküb* és *Kumanova* elesett. *Bulgáriában Küstendil* megszállás alá került.

Ez a harctéri helyzet okozta aztán azt, hogy 1918. október 10-én sürgős írásbeli parancsot kaptam a felmérési munka azonnali beszüntetésére és teljes felszereléssel a további parancsok átvétele végett *Kragujevacra* való bevonulásra. Rideg, hideg kolostorbeli szállásomat csak akkor hagyhattam el, amikor az erőink összevonására szóló megkésett parancsot kézbesítették, s a bolgárok már *Krusevacnál*, tőlem alig másfél napi járásnyira harcoltak az ellenséggel.

Osztagommal, teljes felszereléssel 1918. október 11-én érkeztem meg *Kragujevac*-ra. Itt 12-én előjárómtól azt a parancsot kaptam, hogy azonnal meneteljek tovább a *Nyugati Morava* völgyében fekvő *Cacak* városkába, ahonnan majd külön vasúti szállítmányként továbbítanak. E parancs teljesítését határozottan megtagadtam, mert ha már a visszavonulást elrendelték, nem voltam hajlandó a honvéd kincstár

által reám bízott értékes felszerelést az ellenség kezébe tálalni. Ugyanis az általános harchelyzet és a beérkezett hírek szerint az ellenségnek már a kijelölt és *D-re* fekvő menetcélomhoz kellett érkeznie. Amikor előjáróm emiatt haditörvényszéki vizsgálatot akart ellenem indítani, azt jelentettem, hogy osztagommal és saját felelősségemre gyalogmenetben azonnal, de éppen az ellenkező irányba, azaz Belgrádba indulok és minden következménnyel számolok.

Az elindulásunkat követő első éjszakai pihenőnk *Kragujevac*-tól északra kb. 25 km-re, a Belgrádba vezető műút mentén egy elhagyott korcsma rozoga épületei között töltöttük. Éjfél felé nagy láрма, erős kiáltozás zavarta meg az éjszaka csendjét. Kézben tartott pisztollyal ugrottam fel szalmából összerótt fekvőhelyemről és a koromsötét éjszakában egy szakaszlámpa gyenge világításánál, 2 honvédem által kísérve siettem a hangok irányába. Legnagyobb meglepetésemre közvetlen előjárómmal, a cseh századossal álltam szemben, akit biztonsági őreim feltartóztattak, mert az ismertetőjeleket nem tudta. A lármát az okozta, hogy a vak sötétségben egyik fél sem ismerte meg a másikat és nem értették meg egymás magyar és német beszédjét. A helyzet tisztázódása után arra a kérdésemre, hogy miért jöttek utánam, amikor ellenem éppen ezért az elhatározásomért haditörvényszéki vizsgálatot akart indítani, azt válaszolta, hogy erről már ne beszéljünk, mert beigazolódott, hogy az ellenség tényleg előbb érte el a nyugati *Morva*, völgyét, mint ahogyan én odaérkezhettem volna. Ezért neki is majdnem menekülésszerűen kellett engem követnie, többi beosztottjával és felszerelésével együtt. Hajnalban aztán, mintha semmi sem történt volna, az egyesített osztagok és nem magyar honos tisztek felkértek, hogy vezessem, őket és bizalmukat fejezték ki, hogy a határon való átkelésnél és magyarországi útuk alatt is támogatom őket. A sok esős nap után végre napos, őszi időjárásnál *Topolán*, *Arangelovácon* át folytattuk utunkat és 54 km-es gyalogmenet után *Middenovac-nál* értük el a *Lug* völgyét. A mladenovaci vasúti állomáson csak hosszas utánjárás után sikerült marhaszállító kocsihoz jutnunk és azokba berakodnunk. De csak 2 napi várakozás után kaptuk meg a további irányítást Belgrád felé. Ez alatt a gyümölcsfeldolgozó gyárból konzervet és cukrot szereztünk be, mely utóbbinak különösen későbbi utunk alatt nagy hasznát vettük.

Október 16.-án *Belgrádból Újvidékre*, 18.-án *Óbecsére*, majd *Zentán* át úgy irányítottak bennünket *Nagykikindára*, hogy közben kb. 36 órán át a *Budapest-Józsefvárosi* pályaudvaron is vesztegeltünk. Ahelyett, hogy Budapesten maradhattunk volna, október 23.-án Szegeden át utaztattak bennünket *Nagykikindára*, ahova csak 4 nap múlva, azaz 27.-én érkeztünk meg.

A már majdnem 3 hét óta tartó gyaloglás és vasúti utazás fáradalmi, a nem megfelelő étkezés és elhelyezés mindnyájunk megbetegedését vonta maga után. A spanyol nátha tömegesen szedte áldozatait. Létszámomnak egynegyed részét azonban október 27.-én azonnal a megérkezésünk után mégis a nagykikindai tartalékkórházban kellett elhelyeznem.

Október 31.-én, amikor a forradalom már az én legénységemnél is megkezdte romboló munkáját, két legfiatalabb honvédem engedély nélkül hagyta el beosztását.

E nap délutánján cseh előjáróm az 1.-én esedékes illetmények

átvétele végett Temesvárra akart utazni. De már a nagykikindai vasúti állomás előtt visszafordult és dült arccal közölte velünk, hogy a nagy felfordulás és teljesen zavaros viszonyok miatt nem utazhatott el. Engem azonban azonnal megbízott, hogy az egész osztály részére a pénzszükségetlet Temesvárról szerezzem meg.

Külön meghatalmazással nov. 1.4-én a hajnali órákban, *Tóth József* tizedessel vágtam neki az útnak és éppen akkor érkeztem Temesvárra, amikor az ottani hadapródiskola növendékeinek két szakasza a józsefvárosi Bega-híd és a józsefvárosi állomás közötti előtéren tűzharcban állt az Aradról berontott fegyencek-, a hozzájuk csatlakozó szökött katonák-, valamint hadifoglyok- és elővárosi martalóccokkal, de nem törődve a szembe tüzelő gép- és puskatűzzel áttörünk a kh. 4000 főt számláló tömegen, a hídfőnél jelentkeztem.

Az utcai harcok után 20.000 koronát vettem át a temesvári banktól. Ezzel az összeggel már nem mehettem vissza ugyanazon az úton, amelyen jöttem, hanem Temesvárt körüljárva, a szántóföldeken át, óriási kerülőúton kellett a szakálházai vasúti állomásra gyalogolnom, ahonnan aztán vasúton, számos nehézség és zaklatás közepette jutottam vissza Nagyikindára, ahol az ingem alatt elrejtve hozott pénzt átadtam.

November 2.-án Nagyikindán a kora reggeli órákban betegeim látogatására indultam a kórházba. Itt értesültem arról, hogy *Reitz József* őrszállási illetőségű honvédem meghalt. Csak a hullakamrában láthattam viszont. Legmagasabb növésű, legerősebb testalkatú, kiválóan lelkiismeretes és megbízható honvédem nem tudott megbirkózni a tüdőgyulladással. 14 hónapon át ő volt a postakézbesítő küldöncöm. Egyformán várta mindenki érkezését, aki hazánkából, hozzátartozóinktól a családi levelet hozta részünkre. Most pedig nekem kellett hűsleges honvédem váratlan haláláról özvegyét értesítenem és neld a kórházban átvett értéktárgyait elküldeném, remetésén már nem vehettünk részt, mert tovább szállítottak bennünket Budapest felé. Csak koszorúnkkal róhattuk le íranta való kegyeletünket.

Utólag Budapesten értesültem arról, hogy a nagykikindai kórházban *Barta József* bácsgyulafalvai honvédem is tüdőgyulladás következtében meghalt. Szerény, csendes, szorgalmas honvédem emlékét kegyelettel őrizzük.

Nagy Lajos gerjeni illetőségű honvédem néhány hét mn Iva levélben jelentette, hogy *Ssiabó István* hoboli illetőségű hajtótüzéremmel együtt még idejében megszöktek a kórházból, nehogy őket is Nagyikindán temessék el. Most egészségesen otthonukban élvezik a családi kör melesét.

November 4.-én még a vasúti szállítás alatt értesültem, hogy a Magyarország felé tartó szállítmányok anyagát már a monarchia határán belül, de Magyarország határán túl, tehát magyar szempontból idegen területen lefoglalták és elszállításukat megakadályozták. Ezért arra gondoltam, hogy a mi területünkön levő anyag tovaszállítása ellen megteszem a lépéseket.

5.-én a hajnali órákban érkeztünk a kőbányai alsó p. u.-ra; 15 fő legénység helyett azonban csak 9 fő jutott vissza a fővárosba. A lovak teljesen egészségesen és a 2 önként eltávozó honvéd felszerelésén kívül minden anyag biztonságba volt helyezve. Jelentkeztem a honvédelmi minisztériumban és meghatalmazást kértem, hogy az értékes műszer-

felszerelést a honvéd kincstár részére lefoglalhassam és megakadályozhassam, hogy illetéktelen kezekbe jusson. Tervem sikerrel is járt. Aztán pedig a honvédelmi minisztériumba osztottak be, ahol a létesítendő magyar térképészeti intézet megszervezésére kaptam megbízást. Mindnyájunk részére szolgáljon büszke megnyugvással az a tudat, hogy becsülettel álltuk meg helyünket idegen földön, ellenséggel harcolva is dolgoztunk, amint mindenkor a Haza boldogulásáért fognak küzdeni a magyar honvédek.